
DOI: <https://doi.org/10.15407/etet2020.02.067>

УДК 347.77(477):330.34-02863

JEL: O31, O34

Володимир Хаустов

ГЛОБАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ В КОНТЕКСТІ ВАГОМОСТІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Узагальнено сучасні тенденції розвитку цифрової економіки з урахуванням методології вимірювання впливу сфери цифровізації на різні сфери соціально-економічного та суспільного життя людства, розробленої фахівцями відомих компаній Huawei Technologies Co та Oxford Economics Ltd. Ця методологія дозволяє отримати реалістичні оцінки виміру цифрової економіки, які є більшими втричі, ніж за традиційними підходами. Серед 50 країн, які оцінювалися, цифрова економіка коливається в межах від 10% до 35% ВВП у розвинених країнах і від 2% до 19% ВВП у країнах, що розвиваються. Оцінка питомої ваги цифрової економіки України за традиційними методологічними підходами не перевищує 4%.

Мета статті полягає у виявленні глобальних тенденцій розвитку цифрової економіки з урахуванням процесів створення, розпорядження та поширення об'єктів права інтелектуальної власності й основних проблем розбудови сфери охорони інтелектуальної власності України в контексті цифровізації. Наведені дані свідчать, що національні та іноземні заявники залишають поза увагою отримання в Україні охоронних документів права інтелектуальної власності, пов'язаних із цифровізацією економіки.

Проаналізовано позиції України в основних глобальних Індексів, які віддзеркалюють конкурентні переваги країн у сфері охорони інтелектуальної власності. Встановлено, що місце країни за групами показників, які характеризують інституційне та ринкове середовище, є значно нижчими, ніж загальний рейтинг. Водночас достатньо високими є позиції країни за показниками, які характеризують ситуацію у сфері створення об'єктів промислової власності, нематеріальних активів, надходжень від інтелектуальної власності, поширення й поглинання знань, людського капіталу і досліджень тощо.

Ключові слова: інтелектуальна власність, цифрова економіка, глобальні рейтинги цифровізації

Хаустов Володимир Кирилович (e-mail: khau@ief.org.ua), канд. тех. наук, уч. секретар ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України". ORCID 0000-0003-3572-7595.

Стаття підготована у рамках виконання наукової роботи: "Цифрові технології в інноваційній трансформації економіки України". Державний реєстраційний номер роботи 0118U007629.

© В. Хаустов, 2020

ISSN 1811-3141. Економічна теорія. 2020. № 2: 67–81

GLOBAL TENDENCIES IN THE DIGITAL ECONOMY IN THE CONTEXT OF THE IMPORTANCE OF INTELLECTUAL PROPERTY

Volodymyr Khaustov (e-mail: khau@ief.org.ua), PhD. in Engineering, Scientific Secretary, Institute for Economics and Forecasting of NAS of Ukraine. ORCID 0000-0003-3572-7595

The article summarizes current trends in the digital economy, featuring a methodology for measuring the impact of digitalization on various areas of socio-economic and social life of humankind, developed by experts of well-known companies Huawei Technologies Co and Oxford Economics Ltd. The methodology makes it possible to obtain realistic estimates of the measurement of digital economy, which are three times larger than those obtained with traditional approaches. Among the 50 countries estimated, digital economy ranges from 10% to 35% of GDP in developed countries and from 2% to 19% of GDP in developing countries. The estimate of the share of Ukraine's digital economy according to traditional methodological approaches does not exceed 4%.

The purpose of the article is to identify global trends in the development of digital economy, considering the processes of creation, management and dissemination of intellectual property rights and the main problems in developing the protection of intellectual property in Ukraine in the context of digitalization. The data presented show that national and foreign applicants do not consider obtaining in Ukraine protection documents of intellectual property rights related to the digitalization of the economy.

The author analyzes the positions of Ukraine in the main global Indices, which reflect the competitive advantages of countries in the protection of intellectual property. It is established that this country's place in the groups of indicators that characterize institutional and market environment is much lower than the overall rating. At the same time, Ukraine's position is rather high in terms of indicators characterizing the situation in the creation of industrial property, intangible assets, incomes from intellectual property, dissemination and absorption of knowledge, human capital and research, and so on.

Keywords: intellectual property, digital economy, global ratings of digitalization

Розвиток цифрової економіки є імперативом сучасного глобалізованого світу. Інформаційно-комунікаційні технології та штучний інтелект є рушіями соціально-економічного зростання та формування нової якості життя. Цифрова економіка забезпечує конкурентні переваги інноваційного розвитку економічних систем різних рівнів.

Частка цифрової економіки у ВВП розвинених країн у 2010–2017 рр. збільшилася з 4,3 до 5,5%, а у ВВП країн, що розвиваються, – з 3,6 до 4,9%. У країнах "великої двадцятки" цей показник збільшився за п'ять років з 4,1 до 5,3%. США і Китай разом витрачають щороку на розвиток ІТ понад 500 млрд дол. США. З географічної точки зору найбільшим споживачем ІТ є Північна Америка – на цей регіон припадає близько 33% світових ІТ-витрат, частка Європи становить 22%, Азійсько-Тихоокеанського регіону – 33 % (ПАЧЕС, 2018).

Варто зазначити, що розвиток цифрової економіки неможливий без інвестицій у матеріальні (передусім технічні засоби та носії інформаційно-комунікаційних технологій) та нематеріальні активи (інформацію, програмне забезпечення, патенти, ліцензії, авторські права тощо).

У цьому зв'язку підвищується вага внеску інтелектуальної власності як імперативу процесів цифровізації планетарного масштабу.

Теоретичні та практичні аспекти цифрової економіки досліджено у працях багатьох зарубіжних та вітчизняних вчених, зокрема: Д. Белла, Дж. Гелбрейта, М. Кастельса, С. Коляденко, Л. Кіт, Р. Клео, А. Крімеса, Т. Нібеля, Н. Негропonte, Д. Тапскотта, М. Тіммера, С. Халлера, Д. Сіфчлага, Ф. Стівінса, В. Гейця, А. Гриценка, Г. Карчевої, А. Філіпенка, А. Шемета та ін. Проблемні питання та стратегічні орієнтири розвитку інформаційно-комунікаційних технологій та цифрової економіки, ролі та місця у цих процесах інтелектуальної власності широко дискутуються у численних публікаціях міжнародних організацій, зокрема ООН, Міжнародного валютного фонду, Всесвітньої організації інтелектуальної власності, Всесвітнього економічного форуму та спеціалізованих інституцій. Разом з тим поза увагою вітчизняних учених залишаються питання, що пов'язані із глобальними тенденціями створення, розпоряджання та поширення об'єктів права інтелектуальної власності, які пов'язані із сферою цифровізації.

Стосовно основних тенденцій розвитку цифрової економіки у світі та в Україні слід відзначити численні дискусії щодо концептуальної сутності та методологічних підходів вимірювання впливу сфери цифровізації на різні сфери соціально-економічного та суспільного життя людства. В цьому контексті заслуговує на увагу спільна Доповідь Huawei Technologies Co та Oxford Economics Ltd, присвячена проблемам вимірювання справжнього впливу цифрової економіки. У вступному слові Генеральний директор Oxford Economics Ltd Adrian Cooper відзначив: "Цифрова економіка – це галузь, в якій промисловість – від сільського господарства до фармацевтики – впроваджує цифрові технології глибоко в процеси виробництва, щоб підвищити економічні показники. Цей звіт переосмислює проблему вимірювання цієї цифрової економіки, виходячи за межі звичайних метрик, щоб зафіксувати способи перенесення переваг цифрових інвестицій з однієї компанії в іншу, збільшуючи їх кінцевий вплив" (Huawei Technologies Co., 2018. Р. 3).

Автори зазначеної Доповіді змоделювали вплив, який технологічні інвестиції зробили на ВВП у вибірці близько 100 країн протягом трьох десятиліть. Встановлено, що їхній повний вплив на економіку був набагато більшим, ніж той, що можна було б очікувати від прямих (традиційно розрахованих) прибутків інвесторів. Цей додатковий вплив зумовлений цифровим перенесенням: кожний 1 дол. США, вкладений у цифрові технології за останні три десятиліття, додав в середньому 20 дол. США до ВВП (Huawei Technologies Co., 2018. Р. 24). Цифрові технології прискорюють передачу знань, інновацій у бізнесі та покращення продуктивності в кожній компанії, між ланцюгами поставок і між галузями, що є вкрай важливим для досягнення економічного впливу й сталого розвитку. Оцінювання вартості, що генерується компаніями, залежить від за-

пасів цифрових активів, які їм належать, а не від суми, яку вони витрачають на неї (*Huawei Technologies Co.*, 2018. Р. 28). Цифрові активи стосуються обладнання та інтелектуальної власності, передусім програмного забезпечення та телекомунікаційних технологій.

На думку авторів Доповіді, справжній розмір цифрової економіки є набагато більшим, ніж визнано раніше. Запропонований підхід до вимірювання цифрової економіки, який відображає значення цифрових ефектів, робить оцінку більшою у три рази, ніж за традиційними підходами. Оцінка глобальної цифрової економіки становила суму понад 11,5 трлн дол. США, що еквівалентно більш ніж 15,5% світового ВВП у 2016 році. Лівова частка цієї вартості виробляється в найбільших економіках світу: 35% у Сполучених Штатах Америки, 13% у Китаї, 8% у Японії та близько 25% в європейському економічному просторі. Глобальна цифрова економіка швидко зростає і постійно розвивається. Вона зросла в 2,5 рази швидше, ніж глобальний ВВП за останні 15 років, і майже вдвічі – з 2000 року (*Huawei Technologies Co.*, 2018. Р. 29).

Цифрова економіка є набагато більш зрілою в країнах з розвинутою економікою: серед 50 країн, які оцінювалися, цифрова економіка коливається в межах від 10 до 35% ВВП у розвинених країнах і від 2 до 19% ВВП у країнах, що розвиваються. Цей розрив відображає прогрес, досягнутий у розвинених країнах у накопиченні цифрових активів, прийнятті цифрових послуг, таких як веб-хостинг, широкосмуговий доступ і хмара, а також можливості будь-якої компанії використовувати цифрові технології (*Huawei Technologies Co.*, 2018. Р. 29).

У Доповіді зазначено, що цифрові активи сектора послуг у сфері ІКТ, фінансування та виробництва технологій становлять, відповідно, 21,5%, 15 і 13,5%. Проте навіть традиційні сектори економіки накопичили великі запаси цифрових активів: у сфері транспорту, оптової / роздрібної торгівлі, комунальних послуг та виробництва невисоких технологій цифрові активи становлять понад 5% валової доданої вартості сектора. Очікується, що цифрова економіка становитиме близько 24,3% світового ВВП до 2025 року (*Huawei Technologies Co.*, 2018. Р. 33).

Бостонська консалтингова група (The Boston Consulting Group) прогнозує, що обсяг цифрової економіки до 2035 року може досягти 16 трлн дол. США (ПАЧЕС, 2018).

Для порівняння, за оцінками вітчизняних фахівців питома вага цифрової економіки в Україні становить 3–4%, а до 2025 року – може подвоїтися (Дубровик-Рохова, 2018). Такі оцінки свідчать, що за питомою вагою цифрової економіки у ВВП Україна значно відстає від провідних країн світу.

За останні роки зафіксовано відчутний прогрес у багатьох напрямках цифрового розвитку, у тому числі у сфері охорони та індикації інтелектуальної власності. Зокрема спостерігається як посилення захисту особистих немайнових (моральних) прав творців інтелектуальних

цінностей, так і подальша комерціалізація майнових (економічних) прав. У цьому зв'язку заслуговують на увагу сучасні тенденції посилення взаємозв'язку та взаємодоповнюваності основних складових інтелектуальної власності, створюваних у процесах цифровізації. З'являються своєрідні види охорони, що можуть бути віднесені до авторського і суміжного прав або права промислової власності, наприклад: нормами патентного права і правової охорони творів прикладного мистецтва; комп'ютерні програми можуть бути захищені не тільки авторським правом, а й патентним правом; охорона топологій інтегральних схем може бути здійснена за допомогою авторського права або спеціального права інтелектуальної власності. Відповідне нормативно-правове забезпечення повинно врегульовувати як правовідносини стосовно об'єктів права промислової власності (патентно-ліцензійну діяльність), так і об'єктів авторського права. При розподілі результатів технічного прогресу одну з найважливіших вигод отримують ті, хто володіє знаннями і об'єктами права інтелектуальної власності.

Провідну роль у загальносвітових процесах цифровізації та створенні об'єктів права інтелектуальної власності відіграють Сполучені Штати Америки та Китай. Наприклад, на них припадає 75% всіх патентів, пов'язаних із технологіями блокчейн, 50% світових витрат на Інтернет речей і понад 75% світового ринку відкритих технологій хмарних обчислень. На ці країни припадає 90% ринкової капіталізації 70 найбільших цифрових платформ світу, тоді як частка країн Європи становить 4%, а країн Африки і Латинської Америки в сукупності – всього 1%. На частку семи "суперплатформ", а саме компанії Microsoft, Apple, Amazon, Google, Facebook, Tensent і Alibaba, припадає дві третини сукупної капіталізації ринку. Таким чином, у багатьох сферах розвитку цифрових технологій решта світу набагато відстає від Сполучених Штатів і Китаю (ЮНКТАД, 2019).

Збільшується вага багатонаціональних компаній (БНП), що працюють у сфері інформаційно-комунікаційних технологій. У період 2010–2015 рр. кількість таких компаній в ТОП-100 найбільших БНП ЮНКТАД збільшилась більш ніж удвічі. Активи таких БНП виросли на 65%, а їх операційний дохід і зайнятість – приблизно на 30% на тлі стагнації цих показників в інших БНП першої сотні. Близько 70% обороту цифрових БНП припадає на зарубіжні продажі, тоді як за кордоном вони мають лише 40% своїх активів. Хоча прямий вплив цифрових БНП на економіку приймаючих країн у плані інвестицій у матеріальні активи і зайнятість не настільки очевидний, їхні інвестиції можуть мати важливі непрямі та виробничі наслідки, роблячи внесок у цифровий розвиток (ЮНКТАД, 2017).

Варто наголосити, що БНП монополізують й ринок нематеріальних активів цифрового розвитку – об'єкти права інтелектуальної власності (патенти, ліцензії, торгові марки, ноу-хау, програмне забезпе-

чення тощо). Зокрема експерти ЮНКТАД зазначають, що великі компанії розширили свої можливості для отримання ренти нематеріальних активів, що знаходить відображення в посиленні захисту прав інтелектуальної власності, а також у використанні національних норм і положень з метою переміщення прибутку та оптимізації податків. Пов'язане з цим і збільшення доходів від монополії на використання прав інтелектуальної власності, а також скорочення витрат щодо оподаткування (ЮНКТАД, 2018).

Для створення уявлення щодо ролі інтелектуальної власності у процесах розвитку цифрової економіки велике значення мають індикатори розбивки об'єктів права інтелектуальної власності відповідно до існуючих міжнародних систем класифікації. Це дозволяє виокремити класи та визначити питому вагу класів, що належать до сфери цифровізації, у загальному обсязі подач заявок. Важливим показником є також систематизація даних провідних компаній світу у сфері створення об'єктів права інтелектуальної власності за основними класами техніки (для патентів).

Слід нагадати, що подання заявок на отримання патенту на винахід, промисловий зразок, корисну модель або реєстрацію торгової марки здійснюється як за міжнародною (згідно з відповідним договором Всесвітньої організації інтелектуальної власності), так і за національною процедурою. Відмінною рисою національної процедури є обмеження захисту прав на об'єкт інтелектуальної власності територією відповідної держави.

Список топ 10 заявників на отримання патентів за міжнародною процедурою (згідно з договором РСТ) у 2018 році очолювали 7 телекомунікаційних компаній з великою питою вагою розподілу подач заявок за класами міжнародної патентної класифікації (МПК), які належать до сфери цифровізації (WIPO, 2019):

- Huawei Technologies (Китай), 5405 подач заявок з розподілом по класах МПК – Цифрова комунікація (59,9%), Комп'ютерна техніка (14,6%), Телекомунікації (10,8%);
- Intel Corporation (США), 2499 подач заявок з розподілом по класах МПК – Цифрова комунікація (31,5%), Напівпровідники (24,1%), Комп'ютерна техніка (22,7%), Телекомунікації (7,9%);
- Qualcomm Incorporated (США), 2404 подачі заявок з розподілом по класах МПК – Цифрова комунікація (55,2%), Комп'ютерна техніка (12,3%), Телекомунікація (9,7%), Аудіовізуальна технологія (5,8%), Основні комунікаційні процеси (5,4%);
- ZTE Corporation (Китай), 2080 подач заявок з розподілом по класах МПК – Цифровий зв'язок (59,6%), Комп'ютерна техніка (15,6%), Телекомунікації (10,8%), Аудіовізуальна технологія (4,9%);

- Samsung Electronics (Республіка Корея), 1997 подач заявок з розподілом по класах МПК – Цифрова комунікація (31,0%), Комп'ютерна техніка (21,6%), Телекомунікації (11,1%), Аудіовізуальна технологія (10,3%);

- LG Electronics (Республіка Корея), 1697 подач заявок з розподілом по класах МПК – Цифрова комунікація (48,6%), Телекомунікації (10,1%);

- LM Ericsson (Швеція), 1645 подач заявок з розподілом по класах МПК – Цифрова комунікація (74,4%), Телекомунікації (12,2%), Комп'ютерна техніка (5,2%).

Для порівняння – винахідники України подали в 2018 році лише 156 заявок за процедурою РСТ, що у понад 30 разів менше, ніж у компанії-лідера.

Слід також відзначити, що Україна за показником подач заявок на винахід за міжнародною процедурою (договором РСТ) посіла у 2018 році 40-ве місце, при цьому "відставання" від країни-лідера (США) складає близько 360 разів.

За даними Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ) у 2018 році найбільша кількість опублікованих заявок за процедурою РСТ належала до сфери цифрового зв'язку (20 271 заявка), комп'ютерної техніки (19 152 заявки), електричних машин (16 577) та медичних технологій (15 826 заявки). На частку цих чотирьох провідних галузей техніки (WIPO, 2019) припадала майже третина всіх опублікованих у 2018 році заявок РСТ (30,4%).

Стосовно загальної позиції України щодо отримання охоронних документів на об'єкти права промислової вартості слід відзначити таке. Згідно з даними Доповіді ВОІВ "Світові індикатори у сфері інтелектуальної власності" (WIPI, 2019), Україна знаходиться у групі країн-лідерів за узагальненим індикатором активності щодо подач заявок на об'єкти промислової власності за країнами походження у 2018 році (23-тє місце за підсумками 2018 року), зокрема за кількістю подач заявок на патенти – 33-тє місце, на торговельні марки – 23-тє місце і на промислові зразки – 16-тє місце.

Важливою складовою охорони інтелектуальної власності є реєстрація товарних знаків. Для складання рейтингу класів товарів і послуг, найбільш часто охоплюваних міжнародними заявками на реєстрацію товарних знаків у рамках Мадридської системи, використовується Ніццька класифікація. Найчастіше в заявках за міжнародною процедурою вказується клас 9, під який підпадають комп'ютерна техніка, програмне забезпечення та інша електрична й електронна апаратура наукового характеру. У 2018 році на частку класу 9 припала приблизно одна десята (10,1%) всіх вказівок класів у поданих заявках. Іншими найбільш часто вказуваними класами, були: клас 35 (8% від загально-

го числа вказівок), що охоплює послуги, зокрема офісну службу, рекламу і менеджмент у сфері бізнесу; клас 42 (6,7%), до якого відносять послуги науковців, інженерів, технологів і фахівців з комп'ютерів; клас 41 (4,8%), що охоплює послуги в галузі освіти, підготовки кадрів, дозвілля, спортивних і культурних заходів тощо. Понад третину всіх класів (34,3%), зазначених у міжнародних заявках у 2018 році, належали до сфери послуг (ВОИС, 2019).

За даними державного підприємства "Український інститут інтелектуальної власності" (УІВ, 2019), пріоритетними напрямками розподілу знаків для товарів і послуг за видами діяльності за національною та міжнародною процедурами від національних та іноземних заявників у 2018 році є: "Управління, зв'язок, нерухоме майно та фінансові операції" (13 363, або 27,5%), "Сільськогосподарська продукція та послуги" (7 680, або 15,8%), "Дозвілля, освіта, навчання" (6 044, або 12,5%), "Фармацевтика, здоров'я, косметика" (5 392, або 11,1%), "Наукові дослідження, інформаційні та телекомунікаційні технології" (5 236, або 10,8%).

Найбільша кількість заявлених знаків від національних заявників належала до таких галузей: "Управління, зв'язок, нерухоме майно та фінансові операції" (12 556); "Сільськогосподарська продукція та послуги" (6 961); "Дозвілля, освіта, навчання" (5 535); "Наукові дослідження, інформаційні та телекомунікаційні технології" (4 564); "Фармацевтика, здоров'я, косметика" (4 014). Пріоритетними галузями для іноземних заявників були: "Фармацевтика, здоров'я, косметика" (1 397); "Управління, зв'язок, нерухоме майно та фінансові операції" (833); "Сільськогосподарська продукція та послуги" (760); "Наукові дослідження, інформаційні та телекомунікаційні технології" (675); "Дозвілля, освіта, навчання" (511); "Текстильні вироби, одяг та аксесуари" (488).

Важливою складовою глобального виміру інтелектуальної власності в розбудові цифрової економіки є системи індикаторів різних аспектів розвитку інформаційного суспільства – глобальні індекси (рейтинги), які складаються визнаними міжнародними інституціями. При цьому слід наголосити, що у більшості індексів поряд із вузько спеціалізованими показниками, які віддзеркалюють рейтингові позиції окремих країн щодо створення об'єктів права інтелектуальної власності, використовуються показники щодо навичок і знань у сфері ІКТ, якість регуляторного середовища тощо.

На сьогодні найбільш інформативними є індекси: Глобальний індекс інновацій, Рейтинг конкурентоспроможності в цифровому середовищі та Індекс глобальної конкурентоспроможності.

За даними Глобального індексу інновацій (Global Innovation Index), у 2019 році Україна понизила свою позицію у рейтингу – із 43-го місця у 2018 році до 47-го місця (GII, 2019). Особливо важливо, що Індекс 2019 року включає достатньо багато показників, які стосуються власне

процесів цифровізації та потенціалу країни у сфері інновацій і патентно-ліцензійної діяльності. Слід визнати, що показники Глобального індексу інновацій достатньо віддзеркалюють рейтингові позиції по показниках, що характеризують стан сфери інтелектуальної власності, у т.ч. промислової власності та нематеріальних активів у широкому розумінні.

Серед сильних сторін України варто відзначити такі показники, як створення знань (17-те місце), нематеріальні активи (17-те місце), співвідношення патентів за походженням до ВВП за паритетом купівельної спроможності (17-те місце), співвідношення корисних моделей за походженням до ВВП за паритетом купівельної спроможності (1-ше місце), витрати на комп'ютерне програмне забезпечення у відсотках ВВП (19-те місце), експорт ІКТ послуг у відсотках від загального обсягу торгівлі (11-те місце).

Аналіз рейтингових позицій України за допомогою відповідних індексів дозволяє відзначити, що місце країни за групами показників, які характеризують інституційне та ринкове середовище, є значно нижчими, ніж загальний рейтинг. Водночас, варто відмітити достатньо високі позиції країни за показниками, які характеризують ситуацію у сфері створення об'єктів промислової власності, нематеріальних активів, надходжень від інтелектуальної власності, поширення й поглинання знань, людського капіталу і досліджень тощо.

Про значний потенціал розвитку цифрової економіки й сфери інтелектуальної власності, підвищення рейтингових позицій глобальної конкурентоспроможності за умови створення "сприятливого інституційного середовища" свідчать дані Доповіді Всесвітнього економічного форуму "The Global Competitiveness Report 2019" (WEF, 2019) щодо профілю України за основними групами показників.

Позиції України у Глобальному рейтингу конкурентоспроможності у 2019 році дещо погіршилися – країна посіла 85-те місце серед 141 країн, тоді як у попередньому році – 83-тє місце серед 140 країн. У таблиці наведено позиції України за 12 групами показників та окремими показниками, які характеризують потенціал країни у сфері ІКТ та інтелектуальної власності, у т. ч. щодо нематеріальних активів. Аналіз позицій України за окремими показниками та групами дозволяє зробити такі висновки. Найбільш проблемними (рейтингові позиції є значно вищими, ніж загальний ранг) і перспективними для підвищення позицій глобальної конкурентоспроможності є показники, які характеризують Макроекономічну стабільність (131-ше місце серед 140 країн), Фінансову систему (117-та позиція) та Інститути (110-та позиція). Це ті показники, без яких неможливий ефективний розвиток будь-якої економіки. Для розвитку сфери інтелектуальної власності вкрай загрозливими є позиції України за показниками 1.15 Права власності (129-те місце) та 1.16 Захист інтелектуальної власності (114-те місце). Небез-

печними в контексті активізації інноваційного розвитку є позиції за показниками 11.07 Зростання інноваційних компаній (112-те місце) та 12.02 Стан кластерного розвитку (106-те місце).

Важливим в контексті потенціалу для розвитку інновацій та цифрової економіки є високі, порівняно із загальним рейтингом глобальної конкурентоспроможності (83-те місце), позиції України за показниками: 12 Можливість інновацій (58-ме місце), зокрема 12.08 Індекс якості наукових установ (44-те місце), 12.05 Наукові публікації h-індекс (50-те місце); 6: Навички (46-те місце) та 3: Впровадження ІКТ (77-ме місце). Тобто Україна має достатньо високі рейтингові позиції й оцінки нематеріальних активів, безпосередньо пов'язаних із процесами цифровізації національної та глобальної економіки.

Проведений аналіз складових основних глобальних індексів розвитку окремих країн світу у сфері цифровізації свідчить про неоднозначність оцінювання конкурентоспроможності України у цифровому середовищі. На особливу увагу слід звернути на новітні тенденції у сфері створення й поширення об'єктів права інтелектуальної власності і нематеріальних активів.

Рейтинг конкурентоспроможності в цифровому середовищі IMD відстежує прогрес держав в цифровізації на основі статистики та опитувань у 63 країнах світу. Рейтинг світової цифрової конкурентоспроможності IMD (WDC) дозволяє аналізувати та оцінювати здатність країн до прийняття та дослідження цифрових технологій, що призводять до трансформації в урядовій практиці, бізнес-моделях та суспільстві загалом (IMD, 2018).

Для проведення оцінки цифрової конкурентоспроможності використовується три основні фактори, які розбито на дев'ять субфакторів: знання (кадри, освіта і концентрація наукових знань), технології (сфери регулювання, капітал і технологічна інфраструктура) і готовність до майбутнього (адаптивний підхід, здатність бізнесу до швидкої адаптації в нових умовах і ІТ-інтеграція).

Позитивним слід вважати факт включення України до кола 63 країн, для яких проводиться оцінювання конкурентоспроможності цифрового середовища. За загальним рейтингом Україна знаходиться у замикаючій групі – 58-ме місце у 2018 році. При цьому за фактором "знання" (таблиця) Україна посідає 39-те місце (цьому сприяла доволі висока 22-га позиція за субфактором "навчання та освіта"), тоді як за факторами "технології" та "готовність до майбутнього" – лише 61-ше.

Слабкими сторонами України є: захист прав на інтелектуальну власність (61-ша позиція), банківські та фінансові послуги (61-ша позиція), високі інвестиційні ризики (62-га позиція), кількість абонентів мобільного широкосмугового зв'язку (62-га позиція), кібербезпека (61-ша позиція), програмне піратство (60-та позиція), фінансування

**Рейтингові позиції конкурентоспроможності України
у цифровому середовищі у 2014–2018 роках.
за основними факторами та субфакторами**

Показник	2014	2015	2016	2017	2018
Загальний рейтинг	50	59	59	60	58
Знання	29	40	44	45	39
талант	46	55	58	57	55
навчання та освіта	4	15	20	26	22
наукова концентрація	42	39	45	45	40
Технології	58	60	60	62	61
нормативно-правова база	47	55	55	56	54
капітал	56	60	60	62	61
технологічне середовище	58	60	58	60	57
Готовність до майбутнього	58	61	61	61	61
адаптивне ставлення	58	60	60	58	53
ділова спритність	42	58	59	56	53
ІТ-інтеграція	58	61	60	60	61

Джерело: The IMD World Digital Competitiveness Ranking (2018). IMD World Competitiveness Center. URL: <https://www.imd.org/research-knowledge/articles/the-imd-world-digital-competitiveness-ranking/>. P. 162, 163.

технологічного розвитку (60-та позиція). Сильними сторонами є: інвестиції в телекомунікації (8-ма позиція), використання великих даних (26-та позиція), запуск бізнесу (30-та позиція), цифрові / технологічні навички (33-тя позиція), швидкість інтернет-підключень (34-та позиція) тощо.

Проведений аналіз складових основних глобальних індексів розвитку окремих країн світу у сфері цифровізації свідчить про неоднозначність оцінювання конкурентоспроможності України у цифровому середовищі, з огляду на наявність сильних і слабких характеристик. На особливу увагу заслуговують новітні тенденції у сфері створення й поширення об'єктів права інтелектуальної власності і нематеріальних активів та оцінки України.

Стимулювання підприємництва в цифрових секторах і секторах, які використовують цифрові технології, має найважливіше значення для створення вартості на місцевому рівні. У багатьох країнах, що розвиваються, цифрові компанії, які прагнуть розширити масштаби своєї діяльності, стикаються з різними перешкодами. У найбільш перспективних з точки зору нарощування масштабів виробництва цифрових секторах вже домінують конкуруючі з ними глобальні цифрові корпорації. Для обслуговування місцевих ринків цифровим компаніям країн, що розвиваються, часто доводиться використовувати рішення, які поєднують у собі цифрові та аналогові технології, які більшою мірою залежать від фізичної інфраструктури, ніж технологічні рішення, що застосовуються потужними цифровими платформами.

У більшості країн, що розвиваються, ринкові можливості існують переважно на місцевих і / або регіональних ринках цифрових товарів і послуг. Відповідна політика може передбачати створення стимулів, що

спонукають різні кластери підприємств, які існують в регіоні, до формування баз взаємодоповнюючих і фундаментальних технічних знань. Найбільшим потенціалом, ймовірно, мають стати цифрові продукти, які практично не піддаються копіюванню в інших місцях, які необхідні на місцевому рівні і які можна транспортувати або відтворювати в певному місці при відносно низьких витратах.

Для отримання вигод від цифрової економіки необхідні не тільки заходи щодо зміцнення суто цифрового сектора, але і більш значні зусилля для того, щоб підприємства у всіх секторах могли користуватися перевагами цифрових технологій. У багатьох країнах це стосується, зокрема, сільськогосподарського сектора і сектора туризму. Компанії, що інвестують в ІКТ, як правило, є більш продуктивними, конкурентоспроможними і прибутковими.

Компанії та держави інвестують кошти у створення нематеріальних активів – нові ідеї, технології, проекти, бренди, організаційні ноу-хау й бізнес-моделі, які активно захищають відповідні охоронні документи на право власності. Важливою ланкою процесів цифровізації стали ринки знань та об'єктів права інтелектуальної власності. Компанії прагнуть отримати різні форми прав ІВ на нематеріальні активи. У сучасному розумінні, окрім традиційних охоронних документів, до нематеріальних активів належать організаційні та управлінські ноу-хау, які можуть охоронятися за допомогою комерційних таємниць.

Висновки

Концепція цифрової економіки продовжує розвиватися, включає в себе ведення бізнесу, підтримку комунікацій і надання послуг у всіх галузях, включаючи транспорт, фінансові послуги, виробництво, освіту, охорону здоров'я, сільське господарство, роздрібну торгівлю, засоби масової інформації та індустрію розваг.

Висока концентрація прав інтелектуальної власності в знаннях, які виступають двигуном цифрової революції, є причиною найгострішої нерівності як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Впровадження новітніх технологій, якість інтернет-інфраструктури, інституційний розвиток та інноваційний клімат – це ті напрями, які мають визначати розвиток цифрової економіки в Україні. Ключовою стратегією розвитку цифрової економіки в Україні має стати "цифровізація" країни, формування внутрішнього ринку ІКТ та у споживачів мотивацій та потреб у "цифрових технологіях".

Проведений аналіз складових основних глобальних індексів розвитку окремих країн світу у сфері цифровізації та показників динаміки щодо реєстрації об'єктів права інтелектуальної власності за міжнародними процедурами дозволяє сформулювати рекомендації щодо необхідності вдосконалення національної статистичної бази в частині впровадження новітніх показників цифровізації інноваційних процесів, які за своєю методологією збору інформації відповідали досвіду міжнарод-

них інституцій. Особливу увагу слід звернути на новітні тенденції у сфері створення й поширення об'єктів права інтелектуальної власності і нематеріальних активів

Стосовно показників патентно-ліцензійної діяльності, які публікуються ВОІВ, слід відзначити, що, крім загальних тенденцій патентування та реєстрації об'єктів права інтелектуальної власності за міжнародними та національними процедурами, для створення системи відповідних показників у сфері цифровізації в Україні мають значення індикатори розбивки цих об'єктів відповідно до існуючих міжнародних систем класифікації. Це дозволить виокремити класи та визначити питому вагу класів, що належать до сфери цифровізації, у загальному обсязі подач заявок. Важливим показником є також систематизація даних провідних компаній світу у сфері створення об'єктів права інтелектуальної власності за основними класами техніки (для патентів) та групами класів для товарних знаків та зразків.

Науковці і практики неодноразово порушували питання про вдосконалення інформаційного забезпечення, статистичної звітності з урахуванням змін, що відбуваються в умовах інформаційного суспільства. Відсутність на сьогодні такої звітності не тільки не дозволяє оцінити рівень цифровізації та інноваційного розвитку, а й ускладнює контроль ризиків за цими операціями та об'єктивну оцінку можливості стабільного розвитку та конкурентоспроможності.

Варто відзначити, що наявний потенціал інтелектуальної власності в Україні в останні роки залишається поза сферою державного регулювання внаслідок "недолугої" реорганізації державного органу з питань інтелектуальної власності й зміни його відомчої підпорядкованості. Відповідно, втрачається кадровий потенціал управління цією надважливою сферою сучасності.

Література

1. Дубровик-Рохова А. (2018, листопад 21). Наші технології "оцифровують". *День*. URL: <https://m.day.kyiv.ua/uk/article/ekonomika/nashi-tehnologiyi-osufrovuyut>.
2. ВОИС (2019). Ежегодный обзор Мадридской системы. Резюме. Международная регистрация знаков. URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/ru/wipo_pub_940_2019_exec_summary.pdf
3. ПАЧЕС (2018). Перспективы развития цифровой экономики в государствах-членах ЧЭС. Парламентская ассамблея Черноморского экономического сотрудничества. Международный секретариат. URL: <http://www.pabsec.org/documents.asp?id=3&hl=ru>.
4. УІІВ (2019). Показники діяльності Міністерства економічного розвитку і торгівлі України та Державного підприємства "Український інститут інтелектуальної власності" за 2018 рік. URL: <http://www.euroosvita.net/prog/data/attach/5942/promvlasnist-2018.pdf>
5. ЮНКТАД (2017). Доклад о мировых инвестициях за 2017 год. Инвестиции и цифровая экономика. Основные тенденции и общий обзор. Органи-

зация Объединённых Наций. Нью-Йорк и Женева. URL:

https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/der2019_overview_ru.pdf

6. ЮНКТАД (2019) Доклад о цифровой экономике 2019. UNCTAD/DER/2019. URL: https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/der2019_overview_ru.pdf

7. ЮНКТАД (2018). Доклад о торговле и развитии. Власть, платформы и иллюзия свободной торговли. Организация Объединённых Наций. Нью-Йорк и Женева. UNCTAD/TDR/2018. URL:

https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/tdr2018overview_ru.pdf

8. GII (2019). Global Innovation Index. Creating Healthy Lives – The Future of Medical Innovation. Ithaca, Fontainebleau, and Geneva. Cornell University, INSEAD, and the World Intellectual Property Organization. URL:

http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2019.pdf.

9. Huawei Technologies Co. (2017). Digital Spillover. Measuring the true impact of the digital economy. URL: https://www.huawei.com/minisite/gci/en/digital-spillover/files/gci_digital_spillover.pdf

10. IMD (2018). The IMD World Digital Competitiveness Ranking. IMD World Competitiveness Center. URL:

<https://www.imd.org/research-knowledge/articles/the-imd-world-digital-competitiveness-ranking/>.

11. WEF (2019). The Global Competitiveness Report. World Economic Forum. Geneva Switzerland. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf

12. WIPI (2019). World Intellectual Property Indicators. World Intellectual Property Organization. Geneva. URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/-wipo_pub_941_2019.pdf

13. WIPO (2019). Patent Cooperation Treaty Yearly Review. World Intellectual Property Organization, Geneva, Switzerland. URL: https://www.wipo.int/edocs/-pubdocs/en/wipo_pub_901_2018.pdf.

Надходження до редакції 08.06.2020 р.

References

1. Dubrovky-Rokhova A. (2018, November 21). Our technologies "digitize". *Den – Day*. Retrieved from <https://m.day.kyiv.ua/uk/article/ekonomika/nashi-tehnologiyi-ocyfrovuyut> [in Ukrainian].

2. WIPO (2019). Madrid System Annual Review. Summary. International registration of marks. Retrieved from https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/ru/wipo_pub_-940_2019_exec_summary.pdf [in Russian].

3. PABSEC (2018). Prospects for the development of the digital economy in the BSEC Member States. Parliamentary Assembly of the Black Sea Economic Cooperation. International Secretariat. Retrieved from <http://www.pabsec.org/-documents.asp?id=3&hl=ru> [in Russian].

4. UIIP (2019). Performance indicators of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine and the State Enterprise "Ukrainian Institute of Intellectual Property" for 2018. Retrieved from <http://www.eurosvita.net/prog/data/attach/5942/promvlasnist-2018.pdf> [in Ukrainian].

5. UNCTAD (2017). World Investment Report. Investment and the Digital Economy. Key Messages and Overview (United Nations publication, Sales No. E.17.II.D.3). Retrieved from https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/der2019_overview_ru.pdf [in Russian].

6. UNCTAD (2019) Digital Economy Report. UNCTAD/DER/2019. Retrieved from https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/der2019_overview_ru.pdf [in Russian].

7. UNCTAD (2018). Trade and Development Report. Power, Platforms and the free Trade Delusion. UNCTAD/TDR/2018. Retrieved from https://unctad.org/en/-PublicationsLibrary/tdr2018overview_ru.pdf [in Russian].
8. GII (2019). Global Innovation Index. Creating Healthy Lives – The Future of Medical Innovation. Ithaca, Fontainebleau, and Geneva. Cornell University, INSEAD, and the World Intellectual Property Organization. Retrieved from http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2019.pdf.
9. Huawei Technologies Co. (2017). Digital Spillover. Measuring the true impact of the digital economy. Retrieved from https://www.huawei.com/minisite/gci/en/digital-spillover/files/gci_digital_spillover.pdf
10. IMD (2018). The IMD World Digital Competitiveness Ranking. IMD World Competitiveness Center. Retrieved from <https://www.imd.org/research-knowledge/articles/the-imd-world-digital-competitiveness-ranking/>.
11. WEF (2019). The Global Competitiveness Report. World Economic Forum. Geneva Switzerland. Retrieved from http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf/.
12. WIPI (2019). World Intellectual Property Indicators. World Intellectual Property Organization. Geneva. Retrieved from https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_941_2019.pdf/.
13. WIPO (2019). Patent Cooperation Treaty Yearly Review. World Intellectual Property Organization, Geneva, Switzerland. Retrieved from https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_901_2018.pdf/.